

SUOMALAISEN ALKOHOLIPUHEEN PITKÄ KAARI

Matti Peltosen tiivis, kauniisti taitettu ja houkuttelevasti kuvitettu tutkimus tarjoaa laajakaarisen tulkinnan suomalaisesta alkoholista ja alkoholilainsäädäntöä koskevasta puheesta. Pääviestinä on, että Suomessa raittiusliike ja sen synnyttämät kiellot ovat alkoholi-ongelmien syy pikemmin kuin alkoholi-ongelmat kieltojen syy ja peruste. Perusnäkemys on siis sama kuin Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa viimeksi kuluneina vuosikymmeninä. Uutta on ennen kaikkea se, että Peltonen jäljittää alkoholikielteen ajattelun vaiheita aina 1600-luvulta asti. Eroa on myös siinä, että Peltonen suhtautuu arvostavasti Suomen kansan juomatapoihin.

Peltonen osoittaa suomalaisessa alkoholipuheessa useita taitteita, jotka kukin jyrkentävät suhdetta alkoholiin. Hemminki Maskulaisen virttä ja Juhana Wegeliuksen saarnakoelmaa vertailemalla hän pääättelee, että 1600- ja 1700-luvun vaihteessa kirkollisissa teksteissä alettiin opettaa aiempaa tiukempaa alkoholimoraalia. Toinen käänne ajoittuu 1800-luvun alkupuoliskolle, jolloin uutena teemana nostetaan esiin alkoholi uhkana so-puisalle perhe-elämälle. Tärkein taite osuu vuosisadan vaihteeseen, jolloin keksitään suomalainen viinapää. Tätä ennen säätyläiset Suomessa, kuten kautta Euroopan, valittivat, että ”kansaa täällä on kovin juoppoa”. Uuden puhekuviota mukaan suomalaisilla oli aivan erityinen suhde viinaan, joko

rotuominaisuuksiensa tai kulttuuristen erityispiirteittensä vuoksi.

Mielialojen ja ajatusmuotojen tutkijana Matti Peltonen on kautta tuotantonsa käyttänyt rohkeasti ja taitavasti hyväksi erityyppisiä lähteitä. On helppo uskoa, että hänen havaitsemansa käänneet ovat todellisia ja uudet ajatusmuodot uusia, vaikka hän paikoin kuvittaa niitä yhteismitattomilla esimerkeillä. Toivottavasti Peltosen tutkimus innostaa muita käymään läpi sopivia korpuk-sia ja osoittamaan, että hänen paikantamansa taitteet ilmenevät luonteeltaan vertailukelpoisissa teksteissä.

Paikoin lukemista hankaloittaa se, että tekijä on niin vauhdikkaasti asianosainen. Vuosisadalta toiselle hän pilkkaa ja oudoksuu, mitä tyhmyyksiä papit ja raittiusmiehet kynästään päästävät. Tekstistä ei aina selviä, missä selostus loppuu ja tekijän oma tulkinta ja paisuttelu alkavat. Kun presidentti Relander kuvaa Eino Suolahden 50-vuotispäivän kunniaksi järjestettyjä päivällisiä esimerkkinä ”nykyhetken alkoholitalanteesta”, Peltonen sanoo Relanderin esittävän kuvauksensa esimerkkinä ”1920-luvun lopun tapainturmeluksesta”. Lähteen neutraali ilmaisu on muuttunut kauhisteleväksi.

Peltonen kuvaa alkoholirajoituksia yläluokkaisena hankkeena rahvaan kurissa pitämiseksi. Aivan varmasti kyseessä oli kurin ja järjestyksen projekti, mutta raittius nähtiin

myös yhteiskunnallisen vapautumisen keinona. Muutoin on vaikea ymmärtää, miksi työväenliike ja nimenomaan sen radikaalein siipi niin vahvasti otti raittiusaatteen omakseen. Tavallisen renkimiehen kannalta ei ehkä ollut suurta eroa, saarnasiko raittiutta opettaja, pappi vai sosialidemokraattinen agitaattori, mutta alkoholikieltojen yhteiskunnallista dynamiikkaa ja niiden kietoutumista pohjoismaiseen hyvinvointivaltion projektiin on vaikea ymmärtää, ellei raittiusliikettä nähdä kurin ja emansipaation jännitteisenä kenttänä.

Peltonen vertaa kieltoalakia Benthamin panoptikoniin ja seksuaalisuuden säätelyyn. Rinnastus on käsitteellisesti niin löysä, ettei Foucaultista ole jäljellä kuin nimi. Kieltoalakiin ei sinänsä sisällynyt sellaisia yksilökohtaisen valvonnan ja tiedontuotannon muotoja, jotka Foucaultille ovat panoptikonin tai seksuaalisen subjektin tuottamisen ja muokkaamisen olennainen aspekti. Jos vastaavia ilmiöitä halutaan etsiä alkoholipolitiikan alalta, Brattin järjestelmä Ruotsissa ja Alkon yksilöllinen myynninvalvonta 40- ja 50-luvuilla olisivat tarjonneet osuvampia vertailukohteita.

Peltonen esittää tärkeitä havaintoja alkoholikysymyksen yhteiskunnallisesta dynamiikasta. Kunnalliskieltoja tutkimalla hän osoittaa, että Suomessa alkoholikysymys syntyi maaseudulla eikä niinkään osana työväen kysymystä. Kunnallisilla alkoholikielloilla

maanomistajat pyrkivät säätelemään nuorison ja palkollisten ajankäyttöä, ja kunnalliskiellot synnyttivät kuivan maaseudun jo 1890-luvulla paljon ennen varsinaista kielto lakia.

Peltonen pohtii myös kiinnostavasti, miksi ensimmäisen maailmansodan aikaisia erittäin tiukkoja rajoituksia noudatettiin varsin sävyisästi, kun taas kielto lakia rikottiin laajamittaisesti heti alusta saakka. Sodanaikaiset rajoitukset sisälsivät ensimmäisen luokan ravintoloita eli siis sivistyneistöä koskevia poikkeuksia, kun taas kielto laki puuttui myös ylimpien kerrostumien elämäntapoihin.

Kirjan tavassa eritellä suomalaisen viinapään käsitettä on kaksi ongelmaa. Ensinnäkin Peltonen käsittelee epämääräisesti viinapään suhdetta rotuajatteluun ja toiseksi vähättelee eroa sen välillä, selittääkö suomalaisten juomatappojen erityispiirteitä geneettisesti vai historiallisesti.

Johdannossa Peltonen nostaa isoksi löydökseen ”suomalaisen viinapään käsitteeseen sisältyvän rotuajattelun”, niin että rotuajattelusta vapautuminen on tärkeä syy hylätä ”monet keskeiset alkoholiajattelumme dogmit”. Peltosen mukaan käsitys suomalaisesta viinapäästä sisältää kolme komponenttia, juomatavan kansallisen erityisyyden, nautintatavan erityisyyden (alkoholia juodaan vähän mutta isoja määriä kertaa kohti) ja humaläkäyttäytymisen erityisyyden. Mikään komponenteista ei kuitenkaan ole sidoksissa rotuajatteluun sen enempää käsitteellisesti kuin raittiusliikkeen puhetavoissa.

Raittiusajattelun ja rotuajattelun suhteita käsitellessä on

hyvä erottaa kaksi eri kysymystä, joista ensimmäinen koskee alkoholin käytön vaikutuksia perimään ja toinen juoppouden periytyvyyttä. Vuosisadan alkupuolella ja varsinkin sotien välisenä aikana kannettiin suurta huolta siitä, että juopottelu heikentää kansakunnan perimää ja että humalassa siitetyt lapset ovat huonotekoisia, mutta tämä huoli ei ollut erityisesti suomalainen.

Peltonen dokumentoi vavaisesti teesiään siitä, että käsitys suomalaisen juoppouden perinnöllisyydestä olisi ollut keskeinen teema raittiusliikkeen argumentaatiossa. Hän luo mielikuvaa siitä, että jo ennen ensimmäistä maailmansotaa toiset selittivät sitä kansaluonteella, joka periytyi biologisena ominaisuutena, mutta ainoiksi todistajikseen hän marssittaa Volter Kilven ja Veli Verkon. Kilpi ei liene ollut raittiusmies eikä Peltosen lainaamisissa ajatuskuluissa sano sanaakaan alkoholista. Verkko taas esitti teoriansa suomalaisen viinapään periytyvyydestä vasta raittiusliikkeen voimien ehtymisen vaiheessa ja joutui sitä paitsi heti julkisen keskustelun vastatuuleen.

En halua kumota sitä, että työväenliikkeen voima, suurlakko ja ennen kaikkea sisällissota aiheuttivat murroksen suomalaisen sivistyneistön kansankuvassa ja että rahvaan raakuutta ja tyhmyyttä alettiin selittää biologisesti. Sekin on mahdollista (vaikka kirja ei sitä mitenkään osoita), että kansankuvan murros lisäsi sivistyneistön myötämielisyyttä kielto lakia kohtaan. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että huonot rotuominaisuudet olisivat näytelleet merkittävää osaa raittiusliikkeen argumentaatiossa,

eikä kirja sitä dokumentoi. Yllättävää olisikin, jos Maalaisliiton ja työväestön raittiusaktivistit olisivat vedonneet kansan rodulliseen vajavaisuuteen. Siveellisesti heikoille piti toki rajoja asetettaman, mutta se on jo toinen seikka. Rotuajattelu oli siis ajalle yleisesti tyypillinen ajatusmuoto mutta ei olennainen osa raittiusargumentaatiota.

Nykytutkimuksen valossa ei näytä todennäköisellä, että alkoholin käytöllä sinänsä olisi merkittävä vaikutus perimään. Sitä vastoin on ilmeistä, että monet periytyvät mekanismit osaltaan säätelevät alkoholin käyttöä ja yksilön alttiutta alkoholisoitua. On jopa geneettisiä piirteitä, joiden esiintymistiheys vaihtelee siinä määrin populaatiosta toiseen, että niiden voidaan ajatella vaikuttavan myös aggregaattitasolla. Nykytiedon varassa ei tosin ole uskottavaa, että suomalaiset suhteessa alkoholiin geneettisesti poikkeaisivat olennaisesti naapurikansoista.

Peltonen arvioi, että käsitys ”suomalaisesta viinapäästä” syntyi vuosisadan alussa ja suurin piirtein vuoden 1910 tienoilla. Ajoitus on yllättävän myöhäinen, sillä juomatavat ovat vanhastaan tarjonneet aineksia etnisiin stereotyyppioihin. Jo Michel de Montaigne esittää vertailevia havaintoja ranskalaisista ja saksalaisista juomatavoista, ja Balzac luonnehtii paitsi espanjalaisten, belgialaisten ja saksalaisten yleisiä ominaisuuksia myös heidän juomatapojaan. Ajoitus on silti uskottava, koska varhaisemmat stereotyyppit saattoivat koskea vain säätyläisiä ja porvareita, niin että yhteinen rahvas alkoi saada kansallisia ominaispiirteitä vasta myöhem-

min. Peltosen erittelyt tarjoavat siis hyviä aineksia, kun mietimme etnisten stereotyyppien ja itsestereotyyppien suhdetta kansallisuusaatteen ja kansan kansallistumiseen.

Käsitys suomalaisten viinapäästä ei ollut vain itsestereotyyppia, vaan sitä tukivat ulkomaalaiset vierailijat. Näin kirjoittaa espanjalainen Angel Ganivet Suomalaiskirjeissään vuosilta 1896–1897: ”Jos Suomen hallitusvalta haluaisi tehdä hallitsemansa kansan täysin onnelliseksi ... ei tarvitsisi muuta kuin tehdä alkoholijuomien kauppa vapaaksi. ... Työmies lopettaa työntekonsa lauantaina iltapäivällä, ja tuskin hän on nostanut päiväpalkkansa, kun hän jo ryntää salamanopeasti lähimpään kapakkaan, ja ennen sen sulkemista hän on jo juonut riittävästi olakseen tajuton maanantaiaamuun, jolloin hänen on aloitettava jälleen työnsä”. Ganivetin ote on tietoisesti vertaileva: hän haluaa piirtää kartalle juoppouden isotermejä ja vertailee humalan ulkonaisia muotoja eri maiden luonteen tuntemiseksi. ”Pohjola tarjoaisi meille konstitutionaalisen juopon – mutta ei pidä luulla että tarkoitan ruumiinrakennetta: puhun temperamentista – voimaperäisen, järjestelmällisen ja käytännöllisen; Englanti taas vastustuskykyisemmän ja vähiten rettelöitä aiheuttavan, subjektiivisen juopon joka juo kunnes putoaa maahan niin kuin kappale englantilaisen Newtonin lakien mukaan. Saksassa juopunut on humoristinen ja innokas opettamaan. Alankomaiden juopunut ... on ... yhdistyshenkinen ja musiikkia rakastava, mutta hänessä on lisäksi merkittävä piirre:

hän kykenee vähiten pidättämään virtsaa. ... Jatkaessamme matkaamme etelään kohtaamme Ranskassa isänmaallisen juopuneen ja Espanjassa ja Italiassa tappelupukarit veitsineen.”

Ganivet ei kuitenkaan ole kulttuurinen relativisti, sillä ”kaikilla maailman päihtyneillä on yksi yhteinen piirre – kaikki tekevät kävellessään sirkirjaimen muotoisia mutkia” ja ”myös ihmiskunta kulkee eteenpäin poiketen milloin tien toiseen sivuun, milloin toiseen, mutta edeten aina kohti jotakin tuntematonta, joka lieene sen koti ja johon se epäilemättä vielä saapuu; pääsevät-hän juopuneetkin perille, jos kohta myöhään ja pää siteissä”.

Etniset stereotypiat elävät omaa elämäänsä mutta eivät erillään todellisuudesta. Peltosen kiristää teesiään liikaa, kun hän luo mielikuvaa suomalaisen juomatavan ominaislaadusta pelkkänä retorisenä keksintönä. Ganivetin juoppouden isotermit eivät ole vailla todellisuuspohjaa. Etelämpänä Euroopassa viinin viljely ja oluen valmistus ovat olleet suhteellisen tehokas tapa tuottaa kaloreita. Pohjoismaiden ilmastossa alkoholijuomat eivät ole voineet olla osa arkista ruokava-

liota. Alkoholijuomat ovat meillä olleet ylellisyshyödyke ja päihde, mutta eivät vain meillä. Alkoholilla on ensisijaisesti päihde paitsi protestanttisessa Pohjolassa myös ortodoksisella Venäjällä ja katolisessa Puolassa ja Meksikossa.

Se, että alkoholi jossakin kulttuurissa on päihde, ei ole osoitus raakalaisuudesta tai hillittömyydestä. Amerikan kampuksilla poltetaan yleisesti kannabista eikä tietysti maun tai kaloriarvon vuoksi vaan siksi, että kannabis muuttaa tajuntaa. Silti kannabiksen käyttö voi olla hillittyä, säädeltyä ja sosiaalistakin. Vastaavasti alkoholin päihdekäyttö voi olla hillittyä, hallittua ja hauskaa. Tätä osoittaa myös Peltosen kirjan sosiaalishistoriallisesti antoisa ja moni-ilmeinen kuvitus. Jos joku ei sitä ole ennen uskonut, viimeistään Matti Peltosen kokoamat kuvat osoittavat vastaansanomattomasti ja vivahteikkaasti, että suomalainen viinapää on ja on ollut muutakin kuin hätää ja katkeruutta. Kulttuurisen ja sosiaalisen säätelyn kannalta on kuitenkin erityyppinen tehtävä kontrolloida päihdettä kuin kontrolloida ravintoaineen miellyttäviä oheisvaikutuksia.

KLAUS MÄKELÄ

MATTI PELTONEN
KERTA KIELLON PÄÄLLE
SUOMALAINEN KIELTOLAKIMENTALITEETTI VUODEN 1733
JUOPUMUSASETUKSESTA KIELTOLAIN KUMOAMISEEN
1932
HELSINKI: HANKI JA JÄÄ, 1997
129 s.